

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ'NİN EKONOMİK DÜŞÜNCESİ

Derleyen: Prof. Muhammed İsmail Sethi¹

Çeviren: Prof. Dr. F. Halide Dolu

Mevlânâ, Mesnevî'sinin önsözünde kendi kitabını diğer amamaçların yanında maddî refah (vüs'atu'l-erzâk)'ın bir pınarı olarak tanımlamaktadır. Gerçi, temel amaç ahlâkın güzelleşmesi ve manevî gelişmenin kazanılmasıdır. Bu görüşün ışığı altında, kitabının incelenmesi yapılmakta ve bir sonuca ulaşılabilmektedir. Kendisince verilen buyruklar, kuşkusuz kişinin olduğu kadar, toplumun da maddî refaha yükselmesine neden olabilir.

O, "Gökler, kimi erekerin aranmasında sürekli devinim durumundadırlar. Onların yeryüzündeki canlı ve cansız çocukları olan varlıklar da, bunun etkisi altında geliştiği için bir değişim içindedirler. Gök cisimlerinin devinimi, çeşitli yerlerde iyi ya da kötü olaylara yol açar" görüşündedir. Gök cisimlerinin deviniminin, tarımsal üretimde etkisi bulunduğu ve alım satım dünyasına da neden olduğu, daha sonra diğer ekonomistler tarafından sunulan Güneş Lekeleri Kuramında ileri sürülmüştür².

Rûmî, doğada bir denge yasasının varolduğu ve kaynakların uygun ölçülerde dağıtıldığına inanır. Örneğin, balçık su olmadan külçeye dönüşemez. Ancak, yeterinden çok su olursa, külçe biçiminde oluşamaz. Başka bir örnekte der ki "Bir bebek için anne kanının süte çevrilmesi zaman ister. Çocuk doğmadığı sürece, kan anne göğsünde tatlı süte dönüşmez". Aşamalı gelişimi savunan Mevlânâ şöyle der: "Siz yemek pişirmek için ağır ateşe gereksinme duyarsınız Yüce Allah'ın, yeryüzünü ve gökleri bir saniyede yarattığı bir gerçek olduğuna göre, bir çocuk doğa yasasındaki yavaş gelişime uyarak dokuz ayda oluşur".

Rûmî, emek ve çabaya oldukça önem verir ve: "Beklenmedik bir yerden para ya da mal elde edebilmeniz çok az görülür. Öyleyse gücünüz olduğu sürece para kazanmalısınız. Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuşlardır: "İstek olmadan ekmek sağlama Allah'ın buyruğuna aykırıdır". Tahıl ambarında kilitli kapılar vardır. Emek ve çaba bu kilitli kapıları açmak için anahtarlardır" der. Halk içinde sık sık yürüyüşe çıkan ve başkalarının sıkıntılarına ortak olmayı alışkanlık edinen Hazret-i Peygamber ile ilgili başka örnekler de verir. Halktan, kendi sıkıntılarını başkalarının omazlarına yüklememelerini ve bir efendi durumunda

bulunmak yerine, işçiler gibi olmalarını isteyen Rûmî: "Nikris illetinden kurtul-
tulumak isterseniz halkın boynuna binmemelisiniz' der. İşçilere çalışmalarını
ve boş oturmamalarını önererek: "Suyu bulmak için, az ölçüde de olsa toprağı
kazarak dışarıya atmalı ve kuyu açmalısınız. Çok çalışmağı katlanan hazineyi
bulur. Çaba harcayan, başarıya ulaşır" biçiminde öğütte bulunur. Celâleddin-i
Rûmî, büyümeğe yüz tutan, üstelik yukarıya doğru büyüyen ve büyüdükçe daha
çok dinçlik kazanan çimenleri örnek gösterirken, halka yukarıya doğru bakmaları
için umut verir. "Ancak onlar, toprağı doğru eğilme isteğı gösterdikleri zaman,
boyları kısalmağı yüz tutar, kurur ve ölürler" diyerek bir yaşam gerçeğini belirtir.
Çok gösterişsiz yaşantıyı üstün tutar. Hazret-i Peygamber, çıplak eşeğe binerdi.
Sizler de onun yolundan gitmelisiniz" diye salık verir. "Mal varlığının büyümesi,
emek ve çabaya ve onu kazanmaktaki güce bağlıdır. Mal varlığı edinmeyen
kişi, alım satımda çok az bir değer taşır. Öbür dünyada sevgiye ve ağlayan gözle
nasıl gereksinim duyacaksak, alış veriş dünyasında da mal varlığına gereksininiz
vardır" der. Para harcarken, İlmli Siyaset Kuramını savunur ve bunun üstünde
önemle durur. Çok konuşanları, bir oturuşta yirmi kişinin yiyebileceğı yemeğı
yiyenleri ve ve gereğinden çok uyuyanları sevmez.

Rûmî, istem olmayan ve sunu için çok az çaba gösterilen ilginç bir pazar
görünümünü sergiler. İstem ve istek arasındaki ayırımı vurgular. İstekli olmasına
karşı satın almak için parası bulunmayan bir kimsenin durumunda pek çok
ayrım vardır. Bu kimse gerçek alıcıların dürüst davranışlarının tam tersine, sa-
tın almak ister gibi dükkândan dükkâna gidip, yalnızca ederleri soran bir izle-
yiciye benzer.

Ekonomi uzamanı Keynes'in³ dediğı gibi, giderin kazancı arttırıcı etkisini
belirtir. "Tüketmek nedeniyle kazanç yükselir, tıpkı Nemrud ateşinde varolan bir
bahçe gibi" der. Hazret-i Peygamber'den: "Sadakada kazanç vardır" sözünü aktarır.

Zekâtla mal varlığı büyür görüşünü benimser ve "Zekât, sizin varlığınıza
güven verir" der. Kur'an'daki tüketmenin gereğini buyuran âyetlere dayanarak
"Harcamalısınız ve kazanmalısınız; kazanmadan hiçbir gider olanağı yoktur"
sözleriyle bu savını pekiştirir. Varlığın dağıtımı konusunda ise Rûmî, Hazret-i
Peygamber'den alıntılar yaparak şöyle der: "Kendi giydiğiniz giysilerin tıpkısını köle-
lerinize de giydirmelisiniz. Kendi yediğiniz yemeklerden de onlara vermelisiniz".
Özdeş olarak, "Kulü ve'râbû" (Yiyiniz, içiniz) buyruğı özcvarlığa çok düşkünlük
yerine geçer. Tersine olarak "Lâ tusrifû (Gereksiz tüketim yapmayınız) sözleri
ise kendini tutma anlamına gelir. O, zekâtı önce buğday, arandıktan sonra saman,
daha sonra buğday unu ve en sonunda pişirilmiş ekmeğ biçiminde veren taşınmaz
malları ve toprağı olanların bu çabalarını yerinde bulur. Böylece, onlar zekâtı
halkın mutluluğı için dört değişik aşamada verirler. Gönençli bir devletin kurul-
masını savunurken, devlet başkanlarının "Rabb" -Yiyecek Sağlayıcı-ın kutsal
niteliğinin izinde gitmelerini önerir. Sivrisinekten file değın bütün yaratıklar Allah
ailesinin üyeleridirler Yiyecek ve geçimleri O'nun lutfuyla sağlanır. Bu nedenle de

yöneticilerin tümü bundan sorumludurlar. Çobanların, hangi koyun ot otlamaktadır, hangisi döğüşmektedir, bilmek zorunda oldukları igibi. Burada, aşığıdaki Hadis'e değinilmiştir: (Mesnevî, Cilt I, Bölüm III, s. 132).

''An 'Abdu'llahi kale: kale Res'ulu'lalhi (S.A.S.): al-halku 'iyâlu'llahi fe ehebbe'l-halku 'ilâ'llahi men ahsene ilâ 'iyâlihi''.

''Abdullah, Hazret-i Peygabmber (S.A.S.)'in şöyle buyurdıklarını söyledi: Yaratıklar, Allah'ın ailesidir. Bütün yaratıklar içerisinde, bakmakla yükümlü olduklarına iyi davranan kişi, Allah katında en sevgili olanıdır''.

Kaynakların korunmasını isteyen Rûmî şöyle der: ''Eğer siz, maden cevherini kötüye kullanmağı sürdürürseniz, bir gün gelecek, hiç bir şey kalmayacaktır. Bir ahmak, yığıcı tükenene dek, altını kullanmağı sürdürür. Oysa, yığıcıyı yeniden yerine konması gerekir''. Ayrıca ''Yaşam, sizin altın dükkânınız gibidir Gece ile gündüz de, hazine tükenene değin durmadan bağışlayan altın sayıcısını andırır'' diye ekler. Mal ve mülke ya da varlıklılığa karşı değildir. Kişiyi, Allah'ı unutturan varlıklılığı istenmeyen bir varlık olarak niteler. ''Din uğruna edindiğiniz varlık üstün tutulur''der. Hazret-i Peygamber'in buyurmuş oldukları gibi: ''Doğru bir kimse için sağlam yollardan kazanılan varlık yeğ tutulur'' diyerek bir ayırım yapar. Ancak, sömürülmeğe karşıdır. Başkalarının mal ve mülklerini sömüren ve onları zorla ellerinden alan kişilerin, bu alışkanlıklarını bırakmalarını ister: ''Onların yaptıkları kendi başlarına geri tepecektir. Anamalıcıların varlıkları kanları gibidir. Bu nedenle, mal güçlerini alın terleriyle kazanırlar'' der.

Bir yönetimin, vergilerden sağlanan parayı, gelir artışı olarak biriktirmek yerine, toplumun mutluluğı için harcaması gerekliliğini ileri sürer. Halka şu öğütte bulunur: ''Eğer altını kum gibi yığarsanız, öldüğünüzde onu geride bırakırsınız. Şunu anlamalısınız ki, bu dünya kör bir kuyu gibidir. Bu nedenle, tıpkı Hazret-i Yûsuf'un kuyuda kullanmış olduğı ip gibi parayı kullanarak kuyudan çıkacaksınız''.

Rûmî, özgür ekonominin yararına inanır. Faizsiz borç para vermediği her kereşinde yineleyerek savunur ve şöyle der: ''Çünkü siz, sonraları daha çok kazanç sağlayabileceğiniz için, varlıklı olmanızdan elde edilecek zevklerin birazını tatmalısınız. Ancak, bu yolla ''Havz-i Kevser'' için bir geçit bulabilirsiniz''. Su değirmeni ile ilgili bir örnek vererek, yeteneklerin geliştirilmesi üzerinde önemle durur: ''Buğdayını almadan su değirmenine giden bir kimse, yalnızca başında ve sakalında ak tozlarla döner. Dünya değirmeni de, bu değirmen gibi, yalnız buğdayı olan kimseye varlık ve iş biçiminde kazanç sağlar''. Peygamberler için ise: ''Onlar hiç bir zaman, çobanlık yapmadan peygamberliklerini kazanmadılar'' der. İçinde su kaynağı bulunan bir evin, içinden bir yandan öbür yana bir ırmak geçen evden çok daha iyi olabileceğini ileri sürerek, kendine güvenmediği kesinlikle yeğ tutar. Bundan başka, işçilere öğrenmelerini ve bilgilerini arttırmalarını öğütler. Kimi sanat alanları için uygulamalı eğitimi ve bağımsız araştırmayı uygun bulur.

Mevlânâ'ya göre, kalıta konan bir kimse, onu uğraşmadan elde ettiğinden, mal ve mülkünün önemini pek kavramaz. Burada dolaylı olarak, Kalıtım Vergisini desteklerken şu sözleri ekler: "Elindeki mücevheri bir somut ekmekle değiştirmek isteyen bir çocuk gibi, değerli bir nesneyi ucuza satın alan bir kimse de onu ucuza satacaktır". Bolluk konusunda Rûmî, toplumun geçim genişliği ile ilgilenmeyen bir devlet başkanı için şu örneği verir: "Su çarkının çevresindeki bir çift öküz, yağ tohumlarından yağ çıkartmak ya da dışarıya su çekmek için değil, ancak iyeleri tarafından acı veren yaralardan kurtulmak ve bir kaçış yolu bulmak için dönerler". Bunun gibi, dükkânında her çalışan işçi, dünyanın durumunu düzeltmek için değil, kendi geçim bolluğu için çaba gösterir. Rûmî bu bencillğe karşıdır.

Varlıklı kimselerin, yoksullara yardım etmeleri gerektiği görüşünde olan Mevlânâ şu Hadis'i aktarır. "Pazar yerinde bulunan iki melek, sadaka verenlere, özellikle Allah yolunda yaşamlarını yitiren kimselere yardım etmek ve elisıkları dokuncaya uğratmak için, sürekli olarak Allah'a yalvarırlardı". Buna ek olarak şunu da söyler: "Elisıklık ya da savurganlık, eğer uygun zamanlarda olursa yararlıdır. Birçok durumlarda, elisıklık savurganlıktan yeğdir. Allah tarafından size bağışlanan varlık, Allah'ın yazgısı dışında kullanılmalıdır". Rûmî şunlara inanır: "Varlıklılık, geçici olduğuna göre, Sonsuz Yaşam Suyunu içerken boğazınızı tıkayan çimen yaprakları gibidir. Bir düşman varlığını elinizden alır ise, kutsal inancınızın (imânınızın) düşmanını başınızdan savıp, kurtulduğunuz için kendinizi üzüntüye kaptırmamalısınız. Üstelik, dünya varlık ile dolu olsa, doğru bir kimse yasal (helâl) olanından başkasını yemeyecektir." Rûmî ayrıca şu önerilerde bulunur: "Daha iyi pazarlar bulunan gelecek dünyada, size yardım edecek bir tecimi öğrenmelisiniz. Alım satım yalnız bu dünyada vardır, biçiminde bir kanıda bulunmamasınız. Yüce Allah buyurmuştur ki: "Bu dünyadaki tecim (kisb) ötekiyle karşılaştırıldığı zaman biç çocuk oyuncağı gibidir".

"Kim tohum ekerse ambarı boşalır. Oysa bu ona bol ürün almasında yardım eder. Kim tahılı saklar ve tutumluca kullanırsa, onun tahılı fâreler ve kelemetlerin baskınına uğrar" diyen Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin asıl üstünde durduğu şey, halkın iyiliği ve mutluluğu için bütün çabaları kullanmaktadır.

NOTLAR

1. Bu yazıyı derleyen Prof. Muhammed İsmail Sethi bir ekonomi profesörüdür. Öz görevi dışında, beşerî bilimlere karşı da büyük bir tutkusu olup, özellikle Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye içten bir bağlılık duymaktadır. Peşaver Üniversitesi Türk Dili Bölümü Başkanlığı görevinde bulunduğu sürede, Üniversite'nin rektörü olarak, çeşitli nedenlerle, Mevlânâ için toplantı, toplu çalışım ve uluslararası bilimsel toplantı bile düzenlemiştir.

Prof. Sethi, Rûmî'nin ekonomik düşüncelerinden derlemiş olduğu bu inceleme-
mesini, belirli bir kaynak göstermeden, İngilizce olarak yazmıştır. Onun bu ya-
zısını, kendi isteği üzerine Türkçeye çevirmekten büyük onur duydum.

2. Güneş Lekeleri Kuramının, ekonomi öğrenimi yapmayan kişilerce belki bilin-
nemeyeceğini düşünerek, Prof. Sethi'nin yazısına, bu konuda her hangi bir açıklama
yapmadığı için, böyle bir notu koymayı uygun buldum. Bu kuram, tarımsal üretim-
deki dalgalanmanın, kişi istemi dışında oluşan olaylara bağlı bir kuramdır. İlk
kez, İngiliz W.S. Jevons ve H.S. Jevons tarafından ortaya atılmıştır. Bununla
birlikte, özdeş düşünceler H.L. Moore tarafından da savunulmuştur.

Kuramın özü: Jevons'a göre, çeşitli zaman dilimleri içinde güneş üzerinde
oluşan lekeler, yeryüzünün iklim ve doğa koşullarını etkisi altına almaktadır. Bu
nedenle, tarımsal üretim kimi yıllar bol, kimi yıllar ise yetersizdir. Jevons'a göre,
ekonomik dönerselliğin kökeninde, güneş lekelerinin dönüşündeki dönersellik
bulunmaktadır. Güneş dönüşünü on buçuk yılda tamamladığından 1721'den
1878 yılına değin geçen yüz elliyedi yılda onbeş dalgalanma saptanmıştır. Buna
göre, tarımsal üretim dalgalanmasında yinelenme süresi 10,47 olarak saptanabilir
(Bak. Doç. Dr. Cafer Ulunay, **Ekonomik Konjonktür**, s. 136).

3. Ekonomi uzamanı John Maynard Keynes, 1883 yılında Cambridge'de doğmuş-
tur. Seçkin kişiliği ve yeteneğiyle, King's College'de öğretim üyeliği ve Bloosburry
Grubunda oyunculuk yapmıştır. Diaghilen adındaki bir bale yıldızıyla evlendik-
ten sonra ise, Müzik ve Güzel Sanatlar Kurul Başkanı olmuştur. Sigorta Ortaklığı
Genel Müdürlüğü, Manchester'de *Guardian* ve *The Nation* gazetelerinde bir süre
siyasal ve diplomatik yazılar yazarak gazetecilik yaptıktan sonra, 1942 yılında
İngillere Lordlar Kamarası üyesi olmuş ve ölümünden iki yıl önce, yani 1946
yılında da Bretton Woods toplantısında Birleşik Krallık Delegasyonu Başkanlığı
yapmıştır.

Keynes'in ekonomik görüşleri, kendisinin bu akıcı yaşamının değişik görün-
tülerini yansıtmaktadır. En önemli ekonomik görüşleri 1936 yılında yayımlanan
Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi (The General Theory of Employment,
Interest and Money) adlı kitabında toplamıştır. Keynes'in iki önemli görüşü,
eksiksiz çalıştırma dengesi yerine, eksik çalıştırma dengesinin genelliği ve para
siyasasının, eksiksiz çalıştırma dengesine ulaşmadaki yetersizliği biçiminde özet-
lenebilir. Keynes'in eksiksiz çalıştırmaya ulaşma konusunda siyasa aracı olarak
önerdiği çözümler ise, toplam istemin, özellikle, kamu harcamaları aracılığıyla
arttırılması biçimindedir. Bazı çağdaş ekonomi uzmanları, Keynes'in bu görüşünü,
J. Baptiste Say'ın "Her sunu kendi istemini kendi yaratır" sözüne karşılık olmak
üzere, "Her istem, kendi sunusunu kendi yaratır" savlarıyla açıklamaktadırlar.